

ZAKLADI TISOČLETIJ

POZNA ANTIKA

KAJ OBSEGA TA PREDMET?

- čas: **(284) 375-1100**

- 284: konec anarhije, nastop Dioklecijana in njegovih reform, začetek poznega rima
 - 375: zgodnje preseljevanje ljudstev (začetek)
 - 476: odstavljen zadnji rimski vladar (cesar), Rim kot država preneha obstajati
 - 1100: preneha se pokopavanje z grobnimi pridatki
- prostor: predvsem **Slovenija in Srednja Evropa**
- viri: arheološki viri (niso pisani viri, ampak ostanki človekovega bivanja)
+ zgodovinski okvir, pomožne vede, epigrafika, numizmatika,...

- **285: Dioklecijan pri nas**

- poveča se število upravnih enot, ki segajo v slovenski prostor
 - **10. italska regija** postane provinca **Venecija in Histrija**
 - provinca **Sredozemski Norik**
 - + središče Virinum na Gosposvetskem polju
 - + območje Štajerske z mejo na Trojanah, Savi in Sotli
 - + območje Poetovije (prej pod Zgornjo Panonijo)
 - provinca **Savija**
 - + središče v Sisciji
 - provinca **Prva Panonija**
 - + središče v Savariji
- v tem času izstopata **Emona in Poetovina**
- pomembne strateške postojanke ob prometni povezavi Italija-Podonavje:
 - + **Trojane** (*Atrans*)
 - + **Hrušica** (*Ad Pirum*)
 - + **Ajdovščina** (*Kastra*)

- **312 Konstantin zavlada Z**

- + tudi Z in osrednji del našega ozemlja
- 316 balkansko-podonavski prostor pripade V (Liciniju)
- na našem območju tudi boji državljanske vojne
 - + Valentinijan I.
 - + Teodozij I.
- 378 Goti plenijo po obdonavskih provincah (pridejo tudi do nas)
- 388 Teodozij zmaga v Poetovini
- 394 bitka pri Frigidu v Vipavski dolini
- Vse večji vpliv Germanov (predvsem Gotov) v rimski vojski

- Z del rimskega cesarstva hitro peša
- **DOKAZ: neovirani premiki barbarov**
 - + 401 Zahodni Goti prečkajo naše ozemlje – pridejo do Italije
 - + 452 Huni v srednjem Podonavju – proti Italiji
 - + 455 naselitev Vzhodnih Gotov v Panoniji
 - + 458 zahodnotimski cesar Majorijan proti Vandalom v Španiji
 - novačenje ljudstev za pomoč
 - njihovi premiki preko našega ozemlja - obremenitev
 - + **476** odstavljen zadnji Rimski cesar – **konec Zahodnega cesarstva**
 - + 488 Odoaker evakuira del Obrežnega Norika v Italijo
 - + po 489 Vzhodni Goti po zmagi nad Odoakrom ustanovijo državo Vzhodnih Gotov v Italiji in na Z Balkanu
 - 535-553 država Vzhodnih Gotov poražena proti Bizancu
 - vojaške operacije tudi na V in S obali Jadranskega morja
 - + 539 pohod Bizanca iz Dalmacije v Raveno
 - osvojili Istro
 - zrušili gotsko oblast na Panonskem območju
 - + 552 pohod Bizanca iz Dalmacije vzdolž V in S obale Jadranskega morja proti Raveni
 - + 540 bizantinski zavezniki Franki posegajo v vzhodnoalpski prostor
 - + 547/8 Langobardi se ustalijo v Panoniji in delu Norika
 - + 568 Langobardi odidejo v Italijo
 - VZROK · nova ljudstva v srednjedonavskem prostoru
 - predvsem Avari

Slovani

- prva polovica 6.stol. posamične naselitve na naš prostor
- pozneje skupaj z Avari množično naseljevanje
- pred koncem 6.stol. dosežejo naš prostor
- za razliko od nomadskih Avarov se Slovani začnejo trajno naseljevati

Postopna poselitvena preobrazba

- sredi 5.stol. rimska mesta v glavnem opuščena ali skrčena v naselbine
- glavna poselitvena jedra postanejo UTRJENE VIŠINSKE NASELBINE
- od poznoantičnih fenomenov se še najdlje ohrani krščanstvo

VELIKE SPREMEMBE V NASELBINSKI SLIKI

- 4.stol.
 - + zadnji razcvet Poetovione, Emone, Celeie in Nevioduma
 - DOKAZ: zgodnjekrščanske ostaline v Ljubljani in Celju
- druga polovica 5. in 6.stol.
 - + mestnih naselbin ni več
 - + nastale nove ali ponovno poseljene stare višinske naselbine
 - + del prebivalstva gre v Istro in Italijo
- Poetovio
 - + razvidno postopno krčenje mesta
 - + v zapuščenih mestnih predelih začnejo urejati grobišča
- splošno zamiranje poselitev v nižinskem svetu
- NOVO: prva pribežališča (postojanke) za primer nevarnosti
 - + **Log pri Podturnu** (močno utrjen vhod, obzidje, notri prazno)
 - + **Ivank nad Šmartnim v Tuhinju**
 - + **Hom nad Soro**
 - + v 5.stol. del pribežališč postanejo stalne naselbine

VIŠINSKE NASELBINE

- zgradbe
 - + zidane
 - + redkeje lesene (s kamnitimi temelji ali brez)
 - + tudi preproste, v zemljo vkopane koče
- cerkev (zgodnjekrščanska)
 - + na višjem mestu ali v središču
 - + ponekod tudi po 2 ali 3
- razlike med naselji
 - + **nekatera blizu pomembnih cest (varovanje)**
 - + tu poleg domačinov tudi vojaške posadke gospodarjev območja (ne več redna vojska, ampak najemniki z družinami)
 - + skupna značilnost so preprosti bivalni objekti v stolpih ali ob obrambnem zidu ter skromna cerkev v notranjosti
 - **Korinjski hrib nad Velikim Korinjem**
 - **Zidani Gaber nad Mihovim**
 - **Limberg nad Malo Račno**
 - **Gradec pri Veliki Strmici**
 - **Križna gora nad Podložem**
 - + **naselja s poudarjeno vlogo cerkva**
 - + verjetno cerkvena upravna središča
 - **Kučar pri Podzemlju** (v itrdbi le cerkvi in stavbi za duhovščino)
 - **Ajdovski gradec nad Vranjem** (cerkveno središče združeno z naseljem)
 - **Tonovcov grad pri Kobaridu** (funkcije se prepletajo, isto Rifnik)
 - (+ **Rifnik nad Šentjurjem**)

- samostojno oskrbovanje, skromni stiki preko trgovine
- grobišča v neposredni bližini gradišč
- zadnji zametki antičnega sveta pred vdori Alanov in Slovanov (na to še najbolj vpliva slovanska naselitev)

LESENE KOČE, ZIDANA BIVALIŠČA IN PALAČE

- **konec razkošja**
- poenostavljena gradnja stavb (in prilagoditev terenu)
- ponekod še kvalitetne stavbe (tudi s centralno kurjavo in opečnato streho)
- zelo skromne enoprostorske hiše (pokrite s slamo ali skodlami)
- tudi lesene stavbe (kot burnarice, včasih s kamnitimi temelji)
- **POSEBNO: 5 stolpov** na utrdbi **Korinjski hrib nad Velikim Korinjem**
 - + v pritličjih **bivalni prostori** in tudi obrtniške delavnice
 - **mizarska** delavnica
 - izdelovalnica **glavnikov**
 - **livarna bronastih** predmetov
 - stolpa blizu cerkve pa sta **vodna zbiralnika**
- obrtniška raznolikost je opazna tudi drugod

TIPI ZGRADB

- **Gradec pri Prapretnem** (tu več različnih tipov)
- največ **preprostih enoprostorskih zgradb** (min. 4×3m) (prevladujejo **tudi drugod**)
- stavbe na robu imajo stanovanjsko in obrambno funkcijo
- **večja dvoprostorska stavba** (manjši prostor prizidan)
- npr. · **Tonovcov grad pri Kobaridu**
 - VPOGLED v notranjost **večje stavbe**: vhod v osrednji prostor (z vetrolovom), osrednji prostor vlogo shrambe, bivališča in gospodarskega poslopja (okrog ognjišča manjše shrambene jame, police s posodo), med ognjiščem in zidom dolg lesen pograd (izolacija), tu hranili orodje in poljščine, ognjišče in predmeti tudi v sosednjem prostoru (?hlapci), nad vhodom nadstrešek (podprt s stebri), pod njim drobni predmeti (verjetno dejavnosti)
 - **Rifnik nad Šentjurjem**
 - **Ajdna nad Potoki**
 - **Ajdovski gradec nad Vranjem**
 - NOTRANJOST **pogorele hiše v bližini cerkve**
 - Dva večja prostora, na J strani senčna lopa, na prehodu iz lope v glavni prostor je vetrolov, sredni glavnega prostora je opornik (nanj prislonjena tanka predelna lesena stena), J od nje shramba (mlinček, lončene posode, uteži za statve, amfore), S od shrambe je spalnica. V S prostoru bronasta tehtnica (v podobi boginje Lune), bakrena skleda, srebrna igla za pisanje, v kotu ognjišče (verjetno dnevni prostor cerkvenega dostojanstvenika)
 - **Gradec pri Prapretnem (različica s shrambo)**
 - POSEBNOST na Gradcu: **podolgovata večprostorska stavba** (25m dolžine), blizu roba (v njej verjetno stalno popravljen posadka (podobno na **Rifniku**: večji prostor verjetno kuhinja, manjši spalni)

SKROMNOST IN SIJAJ POSLEDNJIH BIVALIŠČ

- poznoantična grobišča
- razvidno:
 - + postopno siromašenje
 - + prehod iz poganstva v krščanstvo
 - + prihod barbarov
 - + položaj znotraj skupnosti
- sprememba pogrebnih običajev in in načina pokopa
 - v rimski dobi grobovi ob cestah v naselbine, žganina in pepel v grobnih jamah, celo grobnice z reliefi in napisi
 - v 4.stol. vse manj popisanih nagrobnikov (le par iz 5.in 6.stol.)
- znova se uveljavi pokop trupla (z obrazom proti V)
- spremeni se sestava pridatkov
 - zdaj le predmeti osebne noše (drugega ne – poganska navada)
- mnogi grobovi 4.stol. nimajo grobnih pridatkov, zato se primerja grobne konstrukcije
 - grobovi iz opek
 - iz starih nagrobnikov
 - celo iz izklesanih poganskih žrtvenikov
 - najpreprostejši so obloženi s kamenjem
 - ali vkopani v zemljo
 - malo je kamnitih sarkofagov (včasih s preprostim vklesanim okrasom ali napisom)
- v 5. in 6.sto. prevladujeta DVE VRSTI GROBIŠČ:
 - najbolj razširjena so grobišča romaniziranih staroselcev
 - urejena, v vrstah
 - pridatki vse bolj omejeni na nošo (redko kak drug predmet)
 - ženske: nakit
 - moški: fibule in pasne sponi
 - povsem drugačna so grobišča barbarskih priseljencev
 - grobišča stran od staroselskih
 - povšno sprejeli krščanstvo (ne prekrije poganskih sledi)
 - arijanske veroizpovedi
 - bogati grobni pridatki
 - na posameznih predmetih še vedno poganske upodobitve (orli, kače,...)

Lajh pri Kranju

- največje poznoantično grobišče v Sloveniji
- na terasi ob vznožju naselbine Karnij
- v večini pokopani romanizirani staroselci
- našli tudi nekaj vzhodnogotskih predmetov
- druga polovica 6.stol.: ob staroselcih pokopani tudi pripadniki Langobardov
 - + bogati langobardski pridatki s Kranjskega grobišča: orožje, nakit (zlat, srebrn, pozlačen, okrašen z vložnimi almandini in koščki stekla)

Križišče iskra pri Kranju

- manjše grobišče staroselcev
- na drugem bregu Save

Pristava na Bledu

- 6.stol.
- pokopani izključno romanizirani staroselci
- ni germanskih elementov
- izstopajo pa grobovi po številu in kakovosti pridatkov

Rifnik nad Šentjurjem

- 6.stol.
- malo manjše kot Pristava (109 grobov)

Grobišče pod Ajdovskim gradcem nad Vranjem

- od 4.stol. do začetka 6.stol.
- skromno staroslesko grobišče
- 28 grobov (skupno 41 pokopov)

Dravlje v Ljubljani

- zagotovo pokopavali le v prvi polovici 6.stol.
- manjša vzhodnogotska posadka

Sveta gora v Zasavju (manj podatkov)

- 30 grobov, verjetno več
- mogoče je, da so tu pokopani Langobardi
DOKAZ: germanski fibuli in omembe v virih
- slabše poznana posamezna grobišča (že v antiki izropani grobovi)
 - + Korinjski hrib nad Velikim Korinjem
 - + Vinji Vrh nad Belo Cerkvijo

VOJAKI NA NEMIRNI MEJI

- poznoantična doba
- na našem ozemlju nameščene manjše rimske posadke
 - + Dioklecijan odstrani vojaške oddelke ob mejah in v notranjosti
 - + zdaj ob zaporah varovali pomembnejše ceste in prehode
- 4.stol.: pomembni spopadi na naših tleh
 - + 351 Konstancij II. vs. Magnoncij blizu Atransa
 - + 388 Teodozij II. vs. Magno Maksim pri Poetoviji
 - + 394 Teodozij I. vs. Evgenij pri Frigidu
 - + 489 Teoderik Veliki vs. Odoaker (prvi spopad) pri izlivu Vipave v Sočo, blizu Gorice

- Claustra Alpium Iuliarum
- trdnjave v sklopu te poznorimske zapore
- trdnjave tudi V od zapor:
 - + **Gradišče pri Velikih Malnicah**
 - največja in strateško najpomembnejša
 - ležala med sotočjem Save in Krke
 - zapirala prehod pomembne ceste iz Panonije v predalpski svet
 - zgrajena v drugi polovici 3.stol.
 - v 4.stol. zidovje okrepljeno z močnimi obrambnimi stolpi
 - + **Gradišče nad Pivko pri Naklem**
 - + **Gradišče pod Dunajem pri Krškem**
 - + **Ajdovščina nad Rodikom**
 - + **Gradišče nad Potoki**
- vojaške postojanke 5. in 6.stol. težko razlikujemo od civilnih naselbin (tu živeli najemniški vojaki z družinami, prav tako na strmih hribih, podobna notranja ureditev, morda bi se jih dalo prepoznati po legi v bližini komunikacij in prehodov, ponavadi stojijo na starih prazgodovinskih gradiščih, ki so dobro naravno zavarovana, tu tudi posamezne sledi Germanov (Vzhodnih Gotov in Langobardov)

Korinjski hrib nad Velikim Korinjem

- najbolje raziskana utrdba
- skrajni SZ Suhe krajine
- poudarek na obrambi
- 5 močnih stolpov na prepadnih stenah in strmih pobočjih
- sredi utrdbe –na vzvišenem mestu- skromna cerkev s krstilnico
- tudi **Zidani gaber nad Mihovim, Limberg nad Malo Račno, Gradec pri Veliki Strmici, Karnij**
- **Rifnik nad Šentjurjem in Toncov grad pri Kobaridu**
 - + vojaški del + obsežen naselbinski del
 - + morda tudi Križna gora nad Podložem

VOJNA KRAJINA IN BOJ ZA NJENO OBVLADOVANJE

- 254, 259/60 in 270 vdori barbarov v Italijo
- sistematično začnejo graditi sistem zidov in utrdb
- pri nas Claustra Alpium Iuliarum
- utrjena linija z močnimi posadkami
- z vzporednimi sistemi zapornih zidov
- kljub temu ljudstva brez težav prečkala
 - + 374 Kvadi in Sarmati
 - + 401, 408 Zahodni Goti
 - + 452 Huni
 - + 489 Vzhodni Goti
 - + 539, 552 bizantinska vojska
 - + 568 Langobardi
 - + ob koncu &. In v 7.stol. Slovani in Avari

- v času 4. in začetku 5.stol. ga varujejo kar 3 rimske legije
- vendar, namesto da bi zaustavljale barbare, zapore le otežujejo boj za oblast v državljanskih vojnah (npr. bitka pri Frigidu)

ZIDANI BRANIKI ITALIJE

- sistem zapornih zidov z obrambnimi stolpi
- namen: varovanje Italije pred barbari
 - + meje države varujejo podobne zapore
 - + Hadrijanov zid v Britaniji
 - + zgornjegermansko-retijski limes
- v Alpah se obrambni pas imenuje ***Claustra Alpium Iuliarum*** (zapore Julijskih Alp)
- preko slovenskega ozemlja zgrajen konec 3. in v 4.stol.
- POTEK: Reka-Babno Polje-Rob-Rakitna-Vrhnika-Ziljska Dolina in sicer na najbolj izpostavljenem robu SV Italije
 - + sistem vzdržujejo t.i. julijsko-alpinske legije (3)
 - + zidovi varovali najpomembnejše prehode proti Italiji

Najpomembnejšo državno cesto Emona-Akvileja varujejo 3 pasovi zapornih zidov:

- Vrhnika (10km z obrambnimi stolpi)
 - Hrib na Vrhniku je osrednja točka (kastel) obrambne črte (tu večja vojaška Posadka
 - nad vasjo Kalce (7km)
 - manjši kastel na Lanišču (20×15m)
 - najobsežnejši (18km), zapiral tudi glavno cesto na Hrušici (tu trdnjava Ad Pirum, kastel 250m dolžine, bivališča za posadko)
- osrednji del zapornega sistema je kastel v Ajdovščini (Kastra)
 - + 220×160m in 14 stolpov
 - ostali sektorji so zavarovani z manjšimi zidovi

HRUŠICA – VOJAŠKA UTRDBA NA ALPSKEM PRELAZU

- poznorimska trdnjava Ad Pirum
- stala 858m visoko na hrušiški planoti
- utrdba postane konec 3.stol.
- ovalni kastel (250×70m, velik za eno kohorto 500 mož)
- celota obdana z zidom 2,7m debeline
- utrdba razčlenjena na dva dela:
 - + **spodnji**: še posebej utrjen, skozenj teče cesta, tu bivališča
 - + dvoje 6m vrat (vsako varujeta po 2 stolpa)
 - + notanjost: zgradbe, barake, šotorišča, ognjišča in celo apnenice
 - + posebnega pomena je stavba z apsidalnim zaključkom in centralnim ogrevanjem
 - + vodni zbiralnik (za razliko od poznejših pravokotnih, okrogel)
 - + **zgornji**: zatočišče (v primeru izgube spodnjega)
 - + občasna nastanitev večjih vojaških enot, obsežno šotorišče
- cesto, ki prečka spodnji del trdnjave varujeta po dva stolpa
- novci iz 3. in 4.stol.
- 352 trdnjavo oblega Konstancij II. (v bojih proti Magnenciju)
- 394 tu k Teodoziju prestopi Evgenijev poveljnik

- po začetku 5.stol. je Hrušica opuščena

TRD VSAKDANJIK V TEŽKIH ŽIVLJENJSKIH RAZMERAH

- 4.stol.: ekonomska stabilnost (po Dioklecijanovih reformah)
 - + pospešena gradbena dejavnost
 - + zidava cerkva
 - + razcvet obrti in trgovine
 - + tudi na podeželju (rimske vile s freskami in mozaiki)
- začetek 5.stol.: splošno obubožanje
 - + upad bronastega denarja
 - + skromnejša bivališča
 - + izginejo številni drobni predmeti (prej značilni in se pogosto spreminjali)
- pozna antika: preskrba za lastne potrebe
 - + obstoj nujnih obrti
 - + kovaštvo
 - + lončarstvo
 - + izdelovanje koščenih predmetov
 - + trgovanje omejeno

- premik v višje ležeče postojanke = največja prelomnica v gospodarstvu
 - + najnujnejše stvari so izdelali doma

- železni predmeti:
 - + največ poljedelskega orodja:
 - kose
 - srpi
 - rovnice
 - deli izpopolnjenega rala (že imelo lemež, črtalo in gredeljnico)
 - + precej orodja za obdelovanje lesa
 - svedri
 - dleta
 - obličiči
 - rašplje
 - + za strojenje in rezanje kože
 - strgala
 - noži
 - šila
 - + za striženje ovac
 - škarje
 - mikalniki (za razčesavanje)
 - + redkejša orodja
 - rezila za izdelavo skled
 - slamoreznica
- redki predmeti:
 - + livarski kalupi
 - za ulivanje bronastih kalupov
 - Hrušica
 - Korinjski hrib nad Velikim Korinjem
 - Tinj nad Loko pri Žusmu
- v skromnih količinah
 - + boljša keramika
 - ostanki amfor
 - za uvažanje olja, vina, omak
- prevladuje
 - + groba kuhinjska lončenina
 - očitno veliko lončarskih delavnic
 - izmenjava le s sosednjimi naselbinami
- živinoreja:
 - + ovce
 - + koze
 - + govedo
 - + svinje
 - + ribe (našli veliko trnkov)
- les (le redko ohranjen)
 - + Ajdovski gradec nad Vranjem
 - voda je ohranila lesene predmete in del konstrukcije vodnega zbiralnika
 - leseno vreteno, kad, žlebovi in lestev

- tehtnice in uteži
 - + gospodarstvo 5. in 6.stol temelji na menjavi blaga
 - + veljal bizantinski sistem uteži
 - + lastniki tehtnic sodili v visok družbeni stan

KRŠČANSTVO – KULTURNI VRH POZNE ANTIKE

- pri nas se krščanstvo pojavi v 3.stol
 - + poetovionski škof in mučenec Viktroin (sodobnik Diokleciana)
 - + edini antični literarni ustvarjalec pri nas
- 313 razmah krščanstva (Konstantin Veliki)
 - + Poetovina edino antično mesto pri nas z uveljavljeno pravoverno in hkrati arijansko skupnostjo
- do konca 4.stol. – razcvet gradnje cerkvenih središč
 - + ena ali več cerkva
 - + krstilnica
 - + škofova palača...
 - + akvilejski arhitekturni in dekorativni vplivi
- cerkve z mozaičnimi tlaki – 4.-5.stol.
 - + Lesce
 - + Šmartno v Tuhinju
 - + Križevska vas pri Moravčah
 - + Črnomelj
- 5.in6.stol. – zaton krščanstva v mestih, a nova središča v višinskih naselbinah
 - + cerkev na osrednjem mestu
 - + tudi dve ali skupine cerkva
 - Ajdovski gradec nad Vranjem
 - Kučar pri Podzemlju
 - Tonovcov grad pri Kobaridu
- na prehodu iz 6. v 7.stol. – zlom krščanstva
 - + a ostanki cerkvene organizacije preživijo vsaj še eno stoletje
DOKAZ: 680 se celejanski škof Andrej udeleži sinode v Rimu
 - + pri nižjih plasteh prebivalstva se ohrani celo v 7. in 8.stol. do ponovnega pokristjanjevanja v karolinški dobi

CERKVE, KRSTILNICE IN ZGODNJKRŠČANSKA SREDIŠČA

- začetek pozne antike zaznamuje vzpon krščanstva
- v 4.stol. še obstajajo številni poganski kulti
 - + predvsem MITRAIZEM ima močan vpliv tudi na krščanstvo

MATERIALNI DOKAZI O ZGODNJEM KRŠČANSTVU:

Prvo obdobje

- zadnji razcvet rimskih mest konec 4., začetek 5.stol.
- prve imenitnejše krščanske zgradbe
 - + bolje je raziskana Emona
 - + arhitekturni sklop je propadel že pred sredino 5.stol.
 - + ohranjeni so deli krstilnice in veže z mozaiki
 - + Celje: ostanki velike cerkve z mozaiki in napisi darovalcev
 - + Ptuj: malo podatkov, pomembno zgodnjekrščansko središče v času sv. Viktorina

Drugo obdobje

- po naselbinskih spremembah v 5.stol. (ko z mesti ugasnejo tudi njihova zgodnjekrščanska središča)
 - + desetletja mlajše cerkvice v hribovni naselbinah
 - + zaradi naravne zaščite dobro ohranjene
 - + po stavbni zasnovi so si podobne:
 - enostaven enoladijski prostor, zaključen z apsidno ali ravno steno
 - pred vhodom manjša pokrita veža
 - v stranjskem prostoru krstilnica
 - prezbiterij dvignjen nad glavni del ladje ali ločen z leseno pregrado (tu je klop za duhovščino z oltarjem)
 - + Ajdna nad Potoki in Ajdovski gradec nad Vranjem
 - pod oltarjem našli kosti mučencev v lepo izdelani skrinjici
 - + cerkvice vedno sredi naselbin ali na dvignjenem področju
 - + najimenitnejša in največja zgodnjekrščanska so središča z dvema ali več cerkvami
 - Ajdovski gradec nad Vranjem
 - Kučar pri Podzemlju
 - Tonovcov grad pri Kobaridu
- cerkve arijanskih Vzhodnih Gotov in Langobardov
 - + morda je bila arijanskim obredom namenjena cerkvice z apsidno na Rifniku (100m od glavne cerkve)
DOKAZ: sledi arijanske skupnosti v naselbini in tudi grobišču
- nagrobna plošča celejanskega škofa Gardencija (latinski napis)
- značilni tudi drobni predmeti
 - + fibule v podobi pava (rajska blaženost), petelina, goloba in jelena
 - + upodobitve križa in kristograma

SKROMNE PRIČE UMETNIŠKIH SNOVANJ

- novosti in spremembe v pozni antiki
- arhitekturne novosti v sakralnih in posvetnih zgradbah
 - + rotunda (zgrajena na nekdanjem emonskem forumu)
 - + fragmenti fresk iz Emone 4.stol.
 - + mozaiki (v glavnem že geometrijski, v Celju še simbolne figuralne upodobitve)
 - + napisi 4.stol.
 - zgodnjekrščanski nagrobnik iz Celja
 - Gavdencijev nagrobnik iz Prebolde (najpomembnejše pričevanje o poznoantični kulturi pri nas)
 - + skromni sarkofagi (najiminitnejši okrašeni le s križem)
- umetna obrt je malo bogatejša
- temelji na antični tradiciji, nanjo vplivajo tudi barbari iz Bizanca
- konec 4.stol. se pojavi »klinasti vrez«
 - + tehnika krašenja bronastih in srebrnih predmetov
 - + predvsem častniške opreme
 - + pasne sponne in okovi s Ptuja, Hrušice in Predloke
- bronasti pasni zaključek z Gradišča pod Dunajem pri Krškem
- fibule s čebulastimi zaključki
- zelo razkošne fibule s Ptuja, iz Ljubljane, z Drnovega pri Krškem
 - + na njih portreti cesarjev, kristograma in drugih simbolov
- bronasti kristogrami – 4. in začetek 5.stol.
 - + pri nas veliko
- predmeti 5. in 6.stol.
- močna tradicija poznorimske tehnike okraševanja s klinastim vrezom
 - + tehniko sprejeli Vzhodni Goti in Langobardi
 - + jo nadgradili
 - + npr. vlaganje dragih kamnov in koščkov stekla
- fibule z živalskimi podobami
 - + zelo je opazno spreminjanje stila
 - + od realističnega k vedno bolj shematiziranem

ZATON ANTIČNEGA SVETA

- po koncu 6.stol. zadnja žarišča antične civilizacije ugašajo
 - + nasilno
 - Korinjski hrib nad Velikim Korinjem zavzet v bojih
 - + ali prostovoljno (sami zapuščali?)
- srečanje staroselcev s Slovani in Avari
- po odhodu Langobardov do konca 6.stol. v naselbinah edini vztrajajo staroselci
- malo najdb po koncu 6.stol.
 - + v 7.stol. morda spadajo novci in maloštevilni predmeti
- staroselci se verjetno še po koncu 6.stol. obdržijo v:
 - + Posavskem hribovju
 - + na Kozjanskem

- + v Beli krajini
- najstarejša sled staroslovanske prisotnosti
 - + lonec t.i. praškega tipa
 - + značilen je za najstarejše slovanske prišleke
 - + tudi na poznoantični utrdbi Sv. Hema nad Podjuno
- redki so tudi posebni bronasti jermenski zaključki
 - + značilni za nošo Avarov
 - + pri nas našli le 4
 - Dunaj pri Jereki
 - Hom nad Soro
 - Tonovcov grad pri Kobaridu
 - + ti niso od najstarejše avarske prisotnosti, šele s konca 8.stol.
- predmeti 8.in 9.stol.
 - + Gradišče nad Zbelovsko Goro
 - + Ajdna nad Potoki
 - + Sv. Lambert pri Pristavi nad Stično
 - + Gradišče nad Bašljem
 - veliko kvalitetnih železnih in bronastih predmetov
 - + Tinje nad Loko pri Žusmu
 - zgradbe iz tega časa
 - ogromno ostankov lončenine
- redka so grobišča s poznoantičnimi IN staroslovanskimi grobovi
 - Pristava na Bledu
 - Križišče Iskra v Kranju

STAROSELCI – POSLEDNJI ANTIČNI PREBIVALCI

- večji del današnjega slovenskega ozemlja v pozni antiki poseljujejo:
 - + romanizirani staroselci
 - + asimilirani etnični drobci Vzhodnih Gotov in Langobardov
 - + v posebnih enklavah so se ohranili še v srednji vek
 - prepoznavni po značilnih sredozemskih nošah
 - značilnosti opazne tudi v alpskem in predalpskem svetu
 - + skupaj so pričakali Slovane
- **osnova** staroselskega ljudstva so **predkeltska ljudstva**
 - + Histri
 - + Japodi
 - + Karni
 - + Tavrski
 - + Noriki
 - + Germani, Huni, Alani (kot rimski zaezniki so zasedli nekatere predele in se zlili s staroselci)
- ta mešanica je sprejela rimsko kulturo in v 4.stol. krščanstvo
 - + v pozni antiki se jim pridružijo še Vzhodni Goti in Langobardi
 - + vsaj del se jih je zlil s staroselci

- **najizrazitejša značilnost materialne in duhovne kulture staroselce prepoznamo po predmetih in grobiščih**
 - + pokop le z osebnimi predmeti
 - + malo ali nič grobnih pridatkov
 - + grobišča v neposredni okolici naselbin/trdnjav
 - Rifnik
 - Pristava nad Bledom
 - Ajdovski gradec nad Vranjem
 - Lajh v Kranju
 - + posamezni grobovi v cerkvah in zraven
 - Ajdovski gradec
 - Ajdna nad Potoki
 - Tonovcov grad pri Kobaridu
 - Gradec nad Mihovim
 - + drobni okrasni predmeti
 - tradicija pozne rimske dobe
 - + predmeti najpoznejše faze
 - močan vpliv bizantinske umetnosti
 - + značilne bronaste in železne fibule
 - upodobljene živali s krščansko simboliko
 - jelena, pava, panterja in goloba
 - + okrašene igle
 - + zapestnice
 - + uhani
 - s poliedrično kocko
 - ali okrasom v obliki košarice
 - okrašeni z ravnimi črtami, krožci s piko
 - simboličnim ornamentom (tudi na kovinskih predmetih), ki je značilen za staroselce v pozni antiki
 - + skromne pasne sponi (v primerjavi z barbarskimi)
 - v drugi polovici 6.stol. se pojavijo velike bronaste pasne garniture
 - nekatere z ornamentom, značilnim za bizantinsko umetnost
 - + keramika
 - prevladuje groba siva in rjava kuhinjska lončenina
 - okrašena z valovnicami
 - vodoravnimi črtami
 - ali kombinacijo obeh

BARBARI PRIHAJAJO

- 4.stol. novačenje barbarov v rimsko vojsko za varovanje LIMESA – meje
- bojevniki tujega rodu, ki z družinami živijo v povsem romaniziranem okolju prepoznamo po drobnem arheološkem gradivu

Sledovi barbarov

- grobišča rimskih mest
 - + vrt Narodnega muzeja, Emona
 - redke najdbe
 - morda Goti
 - + S (največje) emonsko grobišče
 - velika kovinska ovratnica (z značilno razširjenim zaključkom)
 - morda Germanka
 - + Ptujski grad (blizu trdnjave, na turnirskem prostoru)
 - koščeni glavniki z zvončastimi držaji
 - 3 okrašeni koščeni obeski v obliki Donarjevega kija (značilni germanski amulet)
 - velika bronasta ovratnica (take nosili Germani v Porenju)
 - v 4. in začetku 5.stol.tu varovala vojaška posadka z germanskimi vojaki
 - + Jama pod Predjamskim gradom v Predjami
 - tuji najemniki v rimski vojski, varovali prehod
- lega grobov
 - + Germani truola položili v smeri sever-jug

Sledovi Hunov

- težje prepoznavni
- ni zanesljivih dokazov o njihovi prisotnosti
- požgane plasti so očitno starejše in ne posledica hunskega opustošenja (kot je bilo prej mišljeno)
 - + prebivalci na varno še pred vpadom Hunov
- ustno izročilo
 - + značilna ledinska imena
 - npr. Atilov grob

POSLEDNJI SIJAJ POD TEODERIKOVIMI GOTI

Vzhodni Goti

- stoletja potovali iz svoje pradomovine Skandinavije proti J
- ob Črnem morju stik z visoko razvitimi starimi kulturami grškega in prednjeazijskega sveta
- zaradi pritiska Hunov proti Z in v Italijo
- 489 ustanovijo Vzhodnogotsko kraljestvo s sedežem v Raveni (sem spada tudi območje današnje Slovenije)
 - + obdrži se do srede 6.stol.

Sledi Vzhodnih Gotov

- redki znaki (njihove posadke verjetno v pomembnejših utrdbah, kjer so bili tudi staroselci)
 - + Rifnik nad Šentjurjem
 - + Tonovcov grad pri Kobaridu
 - + Korinjski Vrh nad Velikim Korinjem
 - + Zidani gaber nad Mihovim
 - + Mala rovna nad Trnjem pri Škofji Loki
- manjše cerkve (blizu glavnih cerkva)
 - + morda pripadale Gotom arijanske veroizpovedi
 - + domnevno so imeli v njih svoje kultne prostore
 - Rifnik
 - Tonovcov grad
- Lajh pri Kranju
 - + dokaz vzhodnogotske posadke v kastelu Karnij
 - + večina predmetov tudi v vzhodnogotski Italiji
 - + a oblike in okras nekaterih kažejo sledi Gepidov, verjetno tudi Alamanov
 - + podobno tudi v Dravljah v Ljubljani
 - + in na Rifniku
 - RAZLOG: približno leta 500 del Alamanov v begu pred Franki išče pomoč pri Vzhodnih Gotih, tako so se preko našega ozemlja postopoma pomikali proti V
- Dravlje v Ljubljani
 - + 49 grobov
 - + fibule
 - + pasne sponi
 - + 8 deformiranih lobanj
 - običaj spreminjanja oblike glave s prevezovanjem, značilno za nomade in Germane
 - + tudi sledi Alamanov in Tirinžanov (služili pri Vzhodnih Gotih)

Najlažje se sledi Vzhodnih Gotov ugotavlja po pridatkih ženskih grobov.

- pokojnikom namreč ne pridajajo orožja (to je značilno za druga germanska ljudstva)
- zato je moške grobove težko prepoznati
- dele noše so Goti prevzeli od romaniziranih staroselcev
 - + pasne spone
 - + uhani s poliederično kocko
 - + igle v obliki stilusa
- ženski nakit Vzhodnih Gotov
 - + značilne so ločne fibule iz iztolčene srebrne pločevine
 - + ter njihove ulite imitacije
 - + pasne spone
 - + krasili z gostimi spiralnimi viticami ali trikotniki v tehniki klinastega vreza
 - + tudi z almandini
 - + pletenino
 - + včasih z motivom ujede v profilu
 - + ta živalski stil (značilen za germanska ljudstva) so V Goti v J Rusiji obogatili z elementi visoko razvitih kultur grškega in prednjeazijskega sveta
 - + cenjeni so dragi in poldragi kamni
 - vlagali so jih v posebej prirejene celice v zlati podlagi
 - v času Teoderika Velikega so to tehniko odnesli s sabo v Italijo (zlahka ločimo)

LANGOBARDI NA POTI V OBLJUBLJENO DEŽELO

- pred prihodom Slovanov so Langobardi (poleg staroselcev) zadnje ljudstvo pri nas
- do 547/8 na območju Madžarske, delih Spodnje Avstrije in Češke
 - + potem jim bizantinski cesar Justinijan podari nova ozemlja (proti širjenju Frankov na V)
 - + Langobardi dobijo *Pollis Norikon*
 - celijsko in poetovionsko območje
 - tudi postojanke npr. Gradišče pri Velikih Malencah, Zidani gaber nad Mihovim, Korinjski hrib nad Velikim Korinjem, Limberk nad Malo Račno in Sveto goro v Zasavju
 - najdbe iz Kranja, z Rifnika, Ajdovskega gradca, Zidanega gabra, Tonovcovga gradu itd.
- Bilje v Vipavski dolini
 - + uničeno langobardsko grobišče
 - + je pa dokaz, da so postavili postojanke tudi na novo

- najlažje razločimo Langobardske grobove med staroselskimi
 - + moški grobovi (vsa bojna oprema)
 - dolgorezni meči (spate)
 - bojni noži (skramasakse)
 - sulične osti v obliki vrbovega lista
 - puščične osti
 - železne grbe lesenih ali kožnatih ščitov
 - + ženski grobovi
 - pari fibul iz dragocenih kovin
 - pogosto z roglji,
 - v obliki črke »S«,
 - ali ujede
 - lepe pasne spono

- tudi **za Langobarde značilne** lončene posode:
 - + lončki in vrčki z **žigosanim in zglajenim ornamentom**

- **najbolj znani langobardski grobovi:**
 - + Lajh v Kranju
 - + Rifnik
 - ženska v značilni noši 6.stol.
 - + Sveta gora v Zasavju
 - grobišče še neraziskane utrdbe
 - verjetno langobardski vojščaki
 - najdbe nožev, sulic, sekir
 - tu manjša langobardska posadka (straža utrdbe)
 - tudi grob Langobardinje

- langobardski predmeti, najdeni pri izkopavanju staroselskih postojank
 - + Rifnik
 - + Tinj nad Loko
 - + Ajdovski gradec
 - + Tonovcov grad
 - sredi 6.stol. posamezne langobardske posadke v utrdbah, poseljenih s staroselci (pridejo kot nadzorniki)
 - večina najdb v eni pomembnejših hiš blizu cerkve

- 568 pod vodstvom kralja Alboina v Italijo
 - + zadržali so le nekaj posotjank na Z obrobju Slovenije + Karnij (ta je najpomembnejša utrdba, do cca 600 varuje dostop v langobardsko Italijo s S strani)
 - + še dlje pa so uporabljali grobišče v Solkanu

TONOVCOV GRAD PRI KOBARIDU

- strma skalna gmota
- našli sledove iz prazgodovinske, rimske in staroslovanske dobe
 - + najizrazitejša je poznoantična

- najstarejši poznorimski sledovi so s **konca 4., začetka 5.stol.**
 - + takrat tu vojaška posadka (do cca 430)
 - DOKAZ: drobni predmeti in novci z začetka 5.stol.
 - + deli poznorimske vojaške in častniške noše
 - + take nosili v kastelih po imperiju (cca 400)
- utrdba morda povezana s sistemom *Claustra Alpium Iuliarum*

- drugo in najpomembnejše obdobje – **zadnje desetletje 5.stol.**
 - + oblast prevzel kralj Vzhodnih Gotov, Teoderik Veliki
 - + ohranjene ruševine na vrhu hriba
 - + 20 zidanih zgradb na prostoru, velikemu 150×90m
 - + zavarovan z navpičnimi skalami in obzidjem
 - + stanovanjske stavbe so na najbolj zavarovanem delu (skalnatem platoju)
 - + tu so odkrili ostanke zgodnjekrščanskih cerkva
 - + blizu pa tudi 2 vodna zbiralnika
 - + na najlažje dostopnem delu je obzidje debelo 0,8m
 - + nanj prislonjene zidane stavbe
 - + ob vhodu še dodaten obrambni zid, pravokoten na obzidje
 - (ta zid se vleče vzdolž po pobočju, za pribežališče ali varovano pašo?)
 - + blizu vhoda velika stanovanjska stavba
 - tu verjetno prebivala manjša posadka Vzhodnih Gotov, skupaj s staroselci so varovali prehod v gotsko Italijo
 - pozneje so jih verjetno zamenjali Langobardi (z enako nalogo)
 - + prevladovalo je staroselsko prebivalstvo
 - DOKAZ: značilne romanske najdbe (nakit, posodje, orodje)
 - + 3 zgodnjekrščanske cerkve
 - na skalnatem platoju
 - osrednja za maševanje in krst (krstilnica vklesana v skalo)
 - manjša cerkev – S od osrednje- je tudi posebnega pomena (dobro je ohranjena klop za duhovnike z osrednjim sedežem (katedro)
 - tretja cerkev za romarje
 - v cerkvah verjetno hranili kosti pomembnih mučencev
 - DOKAZ: 13 grobov v cerkvah in vzdolž cerkvenih zidov, večinoma so pokopani otroci, pokop ob relikvijah je privilegij
 - ta je največji zgodnjekrščanski cerkveni sklop pri nas (podobno Ajdovski gradec, Kučar pri Podzemlju)

AJDOVSKI GRADEC NAD VRANJEM

- strm grič, 445m visok
- z vseh strani težko dostopen
- ena najpomembnejših poznoantičnih naselbin
- trikotne oblike 140×60m
- zgradbe na vrhu griča in JV ter Z pobočju (a raziskane so samo nekatere)
- najpomembnejše zidane zgradbe so na vrhu
- **3 sakralne zgradbe** (POSEBNOST: vsaka ima svoj namen)
 - + 2 zgodnjekrščanski cerkvi
 - + zgornja **cerkev za maševanje**
 - + na terasi pod njo 2 zgradbi s skupno vežo
 - **cerkev za birmanje** (dobro ohranjena klop za duhovpčino z osrednjim sedežem za višjega duhovnika ali celo škofa, pod klopjo ohranjena stojišča za stebričke marmornatega oltarja)
 - **krstilnica** (šestkoten bazenček, v bližini našlo kamnito skrinjico z bronastimi okovi, pripadajoči lesenemu relikviariju)
- JV od cerkva 3 zelo pomembne stavbe
 - + stanovanjska zgradba z več prostori
 - tu bival cerkveni dostojanstvenik
 - k stavbi prislonjena senčna lopa na J strani
 - + enoprostorna zgradba
 - bivalni in gospodarski značaj
 - + poslopje (najbližje cerkvam)
 - manjša dvorana s centralnim ogrevanjem
 - nedvomno zbirališče duhovnikov
 - morda hranili oblačila in manuskripte
- nižje od cerkva velik vodni zbiralnik (120 000l)
 - zelo dobro ohranjena lesena konstrukcija
 - in drugi leseni predmeti
- ohranjen še del obzidja in obrambni stolp

- v zadnjem obdobju naselbine tu bivala manjša Langobardska posadka (v veliki zgradbi poleg zgornje cerkve, prevzamejo nadzor?)
- večinsko prebivalstvo še vedno romanizirani staroselci

- grobišče (na sedlu pod naselbino)
 - + 28 grobov (nekaj grobov tudi v cerkvah)
 - + niso še odkrili grobišč iz 6.stol. (čas vrhunca postojanke)

KASTEL KARNIJ IN NJEGOVA POSADKA

- skalni pomol nad sotočjem Save in Kokre
- deloma izkopano obzidje
- sakralna stavba
 - + oblika osmerokotnika
 - + krstilnica (taka kot v Akvileji)
- v bližini tudi zgodnjekrščanska cerkev (a so doslej našli le nekaj zidov)

GROBIŠČI

Lajh

- terasa nad Savo
- še danes eno najpomembnejših najdišč za preučevanje Vzhodnih Gotov, Langobardov in stroselcev
- predvsem Langobardske najdbe
- tu začeli pokopavati cca 500 (kmalu po nastanku trdnjave)
- cca 700 grobov
 - + urejeni po vrstah
 - + trupla položena z obrazom proti V
 - + veliko značilnih staroselskih grobov
 - skromni ali nič pridakov
 - + vzhodnogotske najdbe
 - bogato okrašeni pasni sponi (glavice upodabljajo ujede)
 - pozlačene srebrne zaponke z roglji (nakit vzhodnogotskih žensk)
 - + opazna tudi prisotnost Alamanov, Tirivžanov in Gepidov
 - + našli tudi bizantinske in vzhodnogotske novce
- v času Justinijana
 - + Bizanc premaga Vzhodne Gote
 - + za nekaj let prevzame oblast nad vzhodnogotskim kraljestvom
 - + iz Panonije se na naše območje preselijo Langobardi (katerim je Justinijan podaril zemljo z namenom zaščite pred Franki)
 - + **547/8 Langobardi pridejo tudi v Kranj**
 - DOKAZ: bogati moški in ženski grobovi na Lajhu
 - ženski: pari razkošno okrašenih fibul (značilne langobardske)
 - večinoma so v obliki črke »S«
 - in okrašene z vdelanimi almandini
 - moški: meči, bojni meči, puščične osti, ščitne grbe
 - + **Langobardi so tu vztrajali tudi do 6.stol.**

Križišče Iskra

- desni breg Save
- 30 grobov
 - + skromni pridatki, večina grobov tudi brez
 - + nekateri obloženi z neobdelanimi kamni
 - + ali pokriti z desko
- tu pokopavali tudi v slovanski dobi

RIFNIK NAD ŠENTJURJEM

- 568m hrib
- neposeljen le v staroslovanski dobi
- obdobje pozne antike
 - + naselje na vrhu hriba, deloma J pobočje
 - + 270×120m
 - + S in V skalnate stene
 - + J in Z obzidje (1m debeline) okrepljeno s stolpi
 - + stanovanjske zgradbe
 - eno ali dvoprostorske
 - na prisojnem J pobočju
 - ob obrambnem zidu 26m zgradba s 4 prostori (za posadko)
 - + zgodnjekrščanska cerkev na najvišjem položaju
 - sprva le osrednji prostor
 - sredi 6.stol. prizidali še stranski prostor s krstilnico, vežo (narteks) in manjši stanovanjski del
 - cerkev pravokotne zasnove
 - v dvignjenem prezbiteriju polkrožna in prostostoječa klop za duhovščino
 - krstilnica omejena z leseno ograjo, vanjo vstop preko narobe obrnjene rimske are (simbolična odpoved stari veri)
 - + še ena manjša zgodnjekrščanska cerkev (12×5m, najmanjša poznoantična sakralna zgradba pri nas), od glavne cerkve oddaljena 100m
 - verjetno arijanska
 - ta krščanska ločina nastala v 4.stol.
 - pripadali so ji Langobardi in Vzhodni Goti, kar dokazujejo tudi najdbe
- poljedelska in obrtniška orodja
- polizdelki
- keramični izdelki (izdelovali sami)
 - + izjema: redki kosi, ki dokazujejo tudi trgovanje na večjo razdaljo
- v času Langobardske nadoblasti je v višje ležeči zgradbi prebivala manjša langobardska vojaška posadka

